सर्वाधिकार सुरक्षित
COPYRIGHT RESERVED

Checked
JAC 8.8.16

क्रमांक 021305

Suman Minz 27/2/16
वीक्षक का पूर्ण हस्ताक्षर

प्रश्न सह उत्तर पुस्तिका

केन्द्राधीक्षक
राजकीयकृत उच्च विद्यालय
टाटीसिलवे राँची
केन्द्राधीक्षक का पूर्ण हस्ताक्षर

1. पंजीयन सं.(Reg.No.)
11023-02818-14

2. पंजीयन वर्ष (Reg.Year)
2014

3. रौल कोड (Roll Code.)
11023

4. रौल नं० (Roll No.)
0223

5. लिपि (Script)
Devnagri

6. तिथि (Date)
27-02-2016

2016 (A)

संस्कृत

२७ फरवरी, 2016

प्रथम पाली

SANSKRIT

27th FEBRUARY, 2016

FIRST SITTING

प्रश्न सं.	प्राप्तांक दहाई	प्राप्तांक इकाई	प्रश्न सं.	प्राप्तांक दहाई	प्राप्तांक इकाई
1	1	2	10	-	3
2	-	3	11	-	2
3	-	3	12	-	3
4	-	8	13	1	0
5	-	3	14	-	4
6	-	3	15	-	3
7	-	3	16	-	2
8	-	3	17	-	3
9	-	2	18	-	3
×	×	×	×	×	×
योग (क)	4	0	योग (ख)	3	3

कुल प्राप्तांक = योग (क) + योग (ख)

अंकों में 73

शब्दों में Sunty Three

प्रधान परीक्षक का पूर्ण हस्ताक्षर
(Full Signature of Head Examiner)

कोड नं० .....

परीक्षक का पूर्ण हस्ताक्षर
(Full Signature of Examiner)

कोड नं० .....

JAC

महत्वपूर्ण एवं आवश्यक निर्देश

परीक्षार्थियों के लिए

1. परीक्षा भवन में प्रश्न सह उत्तर पुस्तिका मिलते ही स्पष्ट रूप से अच्छी लिखावट में अपने प्रवेश पत्र में अंकित रौल कोड (Roll Code), रौल नं० (Roll No.) एवं अन्य वांछित सूचनाएं प्रश्न सह उत्तर पुस्तिका के आवरण पृष्ठ पर लिखें।
2. परीक्षा भवन में प्रवेश पत्र एवं निर्दिष्ट उपकरणों के अतिरिक्त कोई दूसरे कागजात एवं सामान अगर शारीरिक तलाशी के समय पाया जायेगा, तब तत्क्षण परीक्षा से निष्कासित कर दिया जायेगा।
3. किसी भी परिस्थिति में प्रश्न सह उत्तर पुस्तिका परीक्षा भवन से बाहर ले जाना दंडनीय है। इसे परीक्षा समाप्ति के बाद लौटाया जाना आवश्यक एवं अनिवार्य है।
4. प्रत्येक प्रश्न का उत्तर प्रश्न के नीचे उत्तर के लिए उपबंधित रिक्त स्थान में ही दें।

वीक्षकों के लिए

1. परीक्षा समाप्ति के उपरांत परीक्षार्थियों से प्रश्न सह उत्तर पुस्तिकाएं लेने के पूर्व सुनिश्चित हो लें कि परीक्षार्थी द्वारा प्रश्न सह उत्तर पुस्तिका के आवरण पृष्ठ पर सभी सूचनाएं यथा निर्दिष्ट स्थान पर अंकित किये गये हैं या नहीं। अगर नहीं तो उसे परीक्षार्थी से तुरंत अंकित करवा लें।
2. जब तक परीक्षा समाप्ति की घंटी नहीं बजती है और सभी प्रश्न सह उत्तर पुस्तिकाएं एकत्र नहीं कर ली जाती हैं, तब तक किसी भी परीक्षार्थी को परीक्षा भवन से बाहर जाने की अनुमति नहीं दी जाय।
3. प्रश्न सह उत्तर पुस्तिकाओं पर वीक्षक यथा निर्दिष्ट स्थान पर अपना पूर्ण हस्ताक्षर करें एवं तिथि अंकित करें।

परीक्षकों के लिए

1. प्रत्येक प्रश्न संख्या के सामने दो खाने प्रश्न सह उत्तर पुस्तिका के मुख पृष्ठ पर दिये हुए हैं। एक में प्राप्तांक की इकाई और दूसरे में प्राप्तांक की दहाई का अंक अंकित करना है। उदाहरण के लिए अगर प्रश्न संख्या 1 में 12 अंक मिलते हैं, तो प्रश्न 1 के सामने इकाई के खाने में 2 अंक एवं दहाई के खाने में 1 अंक लिखें, यथा [1|2], अगर किसी प्रश्न में 4 अंक प्राप्त होते हैं, तो इकाई में 4 अंक और दहाई में 0 अंक अंकित करें, यथा [0|4]। उसी प्रकार अगर किसी प्रश्न में शून्य अंक प्राप्त होते हैं, तो इकाई एवं दहाई दोनों के खाने में शून्य एवं शून्य अंकित करें, यथा [0|0]।
2. एक प्रश्न के भिन्न-भिन्न खण्डों का प्राप्तांक जोड़कर उसी प्रश्न के लिए आवंटित स्तम्भ में अंकित करें।
3. जो प्रश्न हल नहीं किये गये हों, उस प्रश्न संख्या के सामने मुख पृष्ठ के दोनों खाने क्रॉस (×) कर दिये जायँ।
4. जिस प्रश्न के उत्तर नहीं दिये गये हैं, उसके उत्तर के लिए उपबंधित रिक्त स्थान को क्रॉस (×) कर दें।
5. उत्तर के मूल्यांकन के पश्चात प्रत्येक पृष्ठ पर प्राप्तांक उत्तर की बायें तरफ हाशिये में अंकित करें।

कुल प्रश्नों की संख्या :
Total No. of Questions : 18

पृष्ठों की कुल संख्या :
Total No. of Pages : 24

समय : 3 घंटे
Time : 3 Hours

पूर्णांक :
Full Marks : 100

उत्तीर्णांक :
Pass Marks : 33

सामान्य निर्देश
GENERAL INSTRUCTIONS

(1) परीक्षार्थी यथासंभव अपने शब्दों में ही उत्तर दें ।

(2) **सभी** प्रश्नों के उत्तर लिखने हैं ।

(3) प्रत्येक प्रश्न के अंक उसके सामने अंकित हैं ।

(4) प्रश्नों के उत्तर प्रश्नों के साथ दिये गये निर्देश के आलोक में ही लिखें ।

विशेष निर्देशा:

(क) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति। (इस प्रश्नपत्र में चार खण्ड हैं)

(ख) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि उत्तरपुस्तिकायां निर्धारिते स्थाने क्रमेण लेखनीयानि। (सभी प्रश्नों के उत्तर उत्तर-पुस्तिका में निर्धारित स्थान पर क्रम से ही लिखना है)

(ग) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशं संस्कृतेन लेखनीयानि। (सभी प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार केवल संस्कृत में ही लिखने होंगे)

खण्ड - क
अपठितांश अवबोधनम्
(अपठितांश अवबोधन)
(15 अंकाः)

प्रश्न 1. अधोलिखितम् अनुच्छेदद्वयं पठित्वा तदाधारितान् प्रश्नान् यथानिर्देशम् उत्तरत –
(निम्नलिखित दोनों अनुच्छेदों को पढ़कर उन पर आधारित प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार लिखें)

(अ) प्रथमः अनुच्छेदः –

एकः सिंहः आसीत् । सः सुप्तः आसीत् । एकः मूषकः तत्रागत्य सिंहस्य केशान् कर्तितुमारम्भत् । सिंहस्य निद्रा भंगो जातः । क्रुद्धः सिंहः मूषकं हन्तुमैच्छत् । तदा मूषकः सिंहम् अवदत् - भो वनराज ! दयां कुरु । मा जहि माम् । अत्रैव वसन्

अहमपि भवत्सहायतां करिष्यामि । सिंहः विहस्य अवदत् – दुर्बलः सिंहः त्वं मां किं सहाय्यं करिष्यसि ? गच्छ त्वम् । त्यक्तः मया त्वम् । मूषकः तत्रतः शीघ्रं पलायितः । एकदा व्याघ्रस्य जाले बद्धं सिंहं दृष्ट्वा मूषकः विस्मितः जातः । पूर्वोपकारं स्मृत्वा मूषकः सिंहस्य जालम् अकृन्तत् ।

प्रश्नाः –

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) – $2 \times \frac{1}{2} = 1$

(क) मूषकः कान् कर्तितुम् आरम्भत् ?

(ख) व्याघ्रस्य जाले बद्धं सिंहं दृष्ट्वा मूषकः कथं जातः ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) – $2 \times 1 = 2$

(क) सिंहः विहस्य किम् अवदत् ?

(ख) मूषकेन सुप्तं सिंहं दृष्ट्वा किम् अकरोत् ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए) – $4 \times \frac{1}{2} = 2$

(क) 'क्रुद्धः सिंहः' अनयोः पदयोः किं विशेषणपदम् ?

(ख) 'सबलः' पदस्य विलोमपदं गद्यांशात् चित्वा लिखत ।

(ग) 'अत्रैव' इति पदस्य संधि-विच्छेदं कुरुत ।

(घ) 'वसन्' इत्यस्मिन् पदे कः प्रत्ययः प्रयुक्तः ?

उत्तर (अ) (I) (क) सिंह केशान् ।

(ख) विस्मितः ।

(II) (क) सिंहः विहस्य अवदत् – दुर्बलः सिंहः त्वं मां किं सहाय्यं करिष्यसि ?

(ख) सुप्तं सिंहं दृष्ट्वा मूषकः सिंहस्य केशान् कर्तितुमारम्भत् ।

(III) (क) क्रुद्धः ।

(ख) दुर्बलः ।

(ग) अत्र + एव ।

(घ) शतृ ।

(आ) द्वितीयः अनुच्छेदः —

कालिदासः मेघदूतं रचितवान् । मेघदूते मानसूनविज्ञानस्य अद्भुतं वर्णनम् अस्ति । मानसूनसमयः आषाढ़मासात् प्रारभते । श्याममेघान् दृष्ट्वा सर्वे जनाः प्रसन्नाः भवन्ति । मयूराः नृत्यन्ति । मानसूनमेघाः सर्वेषां जीवानां कष्टम् अपहरन्ति । मेघानां जलं वनस्पतिभ्यः, पशुपक्षिभ्यः, किंवा सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः जीवनं प्रयच्छति । मेघजलैः भूमेः उर्वराशक्तिः वर्धते । क्षेत्राणां सिंचनं भवति । शुष्कभूमौ वर्षायाः बिन्दवः पतन्ति । भूमेः सुगंधितं बाष्पं निर्गच्छति । कदम्बपुष्पाणि विकसन्ति । तेषु भ्रमराः गुञ्जन्ति । मृगाः प्रसन्नो भूत्वा इतस्ततः धावन्ति । चातकाः जलबिन्दून् पिबन्ति । बलाकाः पंक्ति बद्ध्वा आकाशे उड्डीयन्ते । मेघदूते मेघः यक्षस्य सन्देशं नयतु इति प्रार्थितः । मेघम् दृष्ट्वा वियोगी यक्षस्य मनांसि अस्थिरो अभवत् । मेघदूते कालिदासः वायुमार्गस्य ज्ञानवर्द्धकं वर्णनं करोति । अतः अस्माभिः मेघदूतम् अवश्यमेव पठनीयम् ।

प्रश्नाः —

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) — $2 \times 1 = 2$

(क) मानसूनविज्ञानस्य अद्भुतं वर्णनम् कुत्रास्ति ?

(ख) सर्वेषां जीवानां कष्टं के अपहरन्ति ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) — $2 \times 2 = 4$

(क) मेघानां जलं केभ्यः जीवनं प्रयच्छति ?

(ख) बलाकाः आकाशे कथं उड्डीयन्ते ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए) – $4 \times \frac{1}{2} = 2$

(क) 'वर्धते' इति पदे कः लकारः ?

(ख) 'गुञ्जन्ति' क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(ग) 'कालिदासः' इत्यस्य पदस्य समास विग्रहं कुरुत ।

(घ) 'प्रयच्छति' इति पदे कः उपसर्गः प्रयुक्तः ?

(IV) अस्य गद्यांशस्य कृते एकं समुचितं शीर्षकं लिखत –

(इस गद्यांश के लिए एक समुचित शीर्षक लिखें) 2

उत्तर (आ) (I) (क) मेघद्वते ।

(ख) मानसूनमेघाः ।

(II) (क) मेघानां जलं वनस्पतिभ्यः, पशुपक्षिभ्यः किंवा सर्वेभ्यः प्राणिभ्यः जीवनं प्रयच्छति।

(ख) बलाकाः पंक्तिं बद्ध्वा आकाशे उड्डीयन्ते।

12

(III) (क) लट् लकारः ।

(ख) भ्रमराः ।

(ग) कालिदासः ।

(घ) प्र ।

(IV) मानसूनवर्णनम् ।

खण्ड - ख

(रचनात्मकं कार्यम्)

(रचनात्मक कार्य)

(20 अंकाः)

प्रश्न 2. पत्रलेखनम् –

दीपमालाविषये मित्रं प्रति लिखिते अस्मिन् पत्रे रिक्तस्थानानि मञ्जूषायाः उचितैः पदैः पूरयित्वा लिखत – $10 \times \frac{1}{2} = 5$

('दीपावली' विषय पर मित्र के पास लिखे गए पत्र में रिक्त स्थानों को मंजूषा के उचित पदों से पूरा करके लिखें)

मञ्जूषा –

अजनयत् , खादितानि, मित्रं, लिखामि, मया, च, प्रकाशस्य, देयम्, क्वचित्, दीपमाला ।

विकास विद्यालयः
राणा प्रताप छात्रावासतः
दिनांकः 15. 02. 2016

प्रिय ..... (i) ..... राकेश

सप्रेम नमस्ते !

अत्र कुशलं तत्रास्तु । अद्य अहं दीपमालाविषये ..... (ii) ..... । कुटुम्बमध्ये स्थित्वा ..... (iii) ..... सहर्षं दीपमाला मानिता । अस्माकं गृहस्य अन्तः बहिश्च ..... (iv) ..... पुञ्जः उद्गतः आसीत् । क्वचिद् वलभाः ..... (v) ..... मोमवर्तिका, क्वचित् तैलदीपाः इति । वीथिमध्ये बहुविधिनां स्फोटानां विस्फोटनं महत् कुतूहलम् ..... (vi) ..... । बमरूपाः विस्फोटास्तु भीतिं प्रसारयन्तः रणोत्सवमिव प्रथयन्ति स्म । विविधानि मिष्टान्नानि स्वयम् अपि अस्माभिः यथाकामं ..... (vii) ..... वत्सलानां मित्राणां गृहेषु ..... (viii) ..... परिवेषितानि । मन्ये भवता अपि ससमारोहं ..... (ix) ..... परिजनैः सह मानिता भवेत् । पत्रोत्तरं ..... (x) ..... ।

भवदीयः मित्रम्

अनुरागः

उत्तर

(i) मित्र ।

(ii) लिखामि ।

(iii) मया ।

(iv) प्रकाशस्य ।

(v) क्वचित् ।

(vi) अजनवत् ।

(vii) खादितानि ।

(viii) च ।

(ix) दीपमाला ।

(x) देयम् ।

प्रश्न 3. संवाद लेखनम् –

अधोलिखितं संवादं मंञ्जूषायां प्रदत्तपंक्तिसहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत – 5 × 1 = 5

(निम्नलिखित संवाद को मंञ्जूषा में प्रदत्त पंक्तियों की सहायता से पूरा कर पुनः लिखें)

मंञ्जूषा :

(i) त्वं स्वस्थाने उपविश ।

(ii) अद्य मार्गः अवरुद्धः आसीत् ।

(iii) त्वं कुतः आगच्छसि ?

(iv) केन यानेन चालकः कारयानेन सह स्पर्धमानः आसीत् ।

(v) किं मोटरद्विचक्रिकायान चालकः शिरसि शिरोत्राणं धृतवान् आसीत् ?

वर्गाध्यापकः – मनोज ! ..... (I) ..... ?

मनोजः – गृहात् श्रीमन् ।

वर्गाध्यापकः – बिलम्बं कुत्र जातः ?

मनोजः – श्रीमन् ! .. .. (II) .....

वर्गाध्यापकः – मनोज ! अद्य मार्गः कथम् अवरुद्धः आसीत् ?

मनोजः – श्रीमन् ! कारयानेन सह स्पर्धमानः एकः यानचालकः दुर्घटनाग्रस्तः जातः ।

वर्गाध्यापकः – मनोज !..... (III) ..... ?

मनोजः – श्रीमन् ! एकेन मोटरद्विचक्रिकायानेन चालकः कारयानेन सह स्पर्धमानः आसीत् ।

वर्गाध्यापकः – मनोज ! ..... (IV) .....

मनोजः – न, न श्रीमन् ! तेनैव सः दुर्घटनायां मृतो जातः ।

वर्गाध्यापकः – मनोज ! ..... (V) .....

सर्वे प्रयत्नशीलाः भवन्तु यत् कोऽपि शिरोत्राणं विना मोटरद्विचक्रिकायानं नैव चालयेत् ।

उत्तर (I) त्वँ कुतः आगच्छसि ?

(II) अद्य मार्गः अवरुद्धः आसीत् ।

(III) केन यानेन चालकः कारयानेन सह स्पर्धमानः आसीत् ?

(IV) किं मोटरद्विचक्रिकायान चालकः शिरसि ~~शिर~~ शिरोत्राणं धृतवान् आसीत् ?

(V) त्वं स्वस्थाने उपविश ।

3

प्रश्न 4. चित्रवर्णनम् –

मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दसहायतया अधो अंकितस्य चित्रस्य वर्णनं संस्कृते पञ्चवाक्येषु कुरुत –

5 × 2 = 10

(मञ्जूषा में दिये गये शब्दों की सहायता से नीचे दिये गये चित्र का वर्णन पाँच संस्कृत वाक्यों में करें)

मञ्जूषा –

(क्षालयन्ति, नदी, मलिनं, पीत्वा, तिस्रः, विषाक्तानि, प्रदूषिता, विलीयन्ते, जलम्, अवकरम्, वस्त्राणि, क्षिपति, पुरुषः ।

उत्तर (i) अस्मिन् चित्रे एका प्रदूषिता नदी दृश्यते।

(ii) तिस्रः नार्यः नदीजले वस्त्राणि क्षालयन्ति।

(iii) पुरुषः मलिनं जले क्षिपति।

(iv) विषाक्तजलम् पीत्वा जनाः रुग्णाः जातः।

(v) नदीजले अनेकानि विषाक्तानि विलीयन्ते।

5

अथवा

केवलं प्रज्ञाचक्षुर्भ्यः

(केवल नेत्रहीन छात्रों के लिए)

प्रश्न 'जन्तुशाला' इति विषयमधिकृत्य मंजूषापदसहायतया पंचवाक्यात्मकं संस्कृते अनुच्छेदमेकं लिखत –

('जन्तुशाला' इस विषय को लेकर मञ्जूषा के पदों की सहायता से पाँच वाक्यों में संस्कृत में एक अनुच्छेद लिखें ।) $5 \times 2 = 10$

मञ्जूषाः

(जन्तवः, व्याघ्रादयः, दर्शनाय, जनसम्मर्दः, दृष्ट्वा, शिशवः, आह्लादयन्ति, सर्वेभ्यः, अवकाशे, रोचते, अतीव, गच्छन्ति ।)

उत्तर

खण्ड - ग
अनुप्रयुक्त व्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)
(30 अंकाः)

प्रश्न 5. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखांकितपदानां संधिविच्छेदं संधिं वा विधाय प्रदत्तस्थाने उत्तराणि लिखत — $3 \times 1 = 3$

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों का संधि-विच्छेद या संधि करके दिये गये स्थान में उत्तर लिखिए)

(क) विशालौ पर्वतौ + इव ।

(ख) सः सदा स्वच्छं वस्त्रं धारयति ।

(ग) तत्र एकः सरः + वरः अस्ति ।

उत्तर (क) विशालौ पर्वतौ इव ।

(ख) सः सदा स्व + छम् वस्त्रं धारयति ।

(ग) तत्र एकः ~~सरः + व~~ सरोवरः अस्ति ।

प्रश्न 6. अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखांकितपदानां समासविग्रहं समासं वा कृत्वा प्रदत्तस्थाने उत्तराणि लिखत — $4 \times 1 = 4$

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों का समास-विग्रह या समास करके दिए गए स्थान में उत्तर लिखिए)

(क) विद्यालये महोत्सवः आयोज्यते ।

(ख) ग्रामस्य समीपं नदी प्रवहति ।

(ग) रामलक्ष्मणौ भ्रातरौ आस्ताम् ।

(घ) पीतम् अम्बरं यस्य सः ममाराध्यः ।

उत्तर (क) विद्यालये महत् उत्सवः आयोज्यते ।

(ख) उपग्रामम् नदी प्रवहति ।

(ग) रामः च लक्ष्मणः च भ्रातरौ आस्ताम् ।

(घ) पीताम्बरः ममाराध्यः ।

प्रश्न 7. अधोलिखितम् अनुच्छेदं कोष्ठकेषु प्रदत्तानां प्रकृति-प्रत्ययान् संयोज्य पूरयत – 5 × 1 = 5

(अधोलिखित अनुच्छेद को कोष्ठकों में दिये गये प्रकृति-प्रत्ययों को जोड़कर पूरा करें)

प्रातःकाले उद्यानस्य शोभा खलु (दृश् + अनीयर्) । शीघ्रं-शीघ्रं (चल् + शतृ) जनाः हर्षिताः भवन्ति । ते वायोः (शीतल + तल्) अनुभवन्ति । (पक्ष् + इन्) मधुरं गायन्ति । बालकाः (बालक + टाप्) च कन्दुकेन क्रीडन्ति ।

उत्तर

(I) प्रातःकाले उद्यानस्य शोभा खलु दर्शनीया ।

(II) शीघ्रं-शीघ्रं चलन् जनाः हर्षिताः भवन्ति ।

(III) ते वायोः शीतलता अनुभवन्ति ।

(IV) पक्षिणी मधुरं गायन्ति ।

(V) बालकाः बालिका च कन्दुकेन क्रीडन्ति ।

प्रश्न 8. तालिकादत्तपदानि संयोज्य संस्कृते पञ्चसार्थकवाक्यानि रचयत – 5 × 1 = 5

(तालिका में दिये गये पदों को जोड़कर संस्कृत में पाँच सार्थक वाक्यों की रचना करें ।)

	वृथा	तरणताले	खादामि
	श्वः	उपवने	अगच्छम्
अहम्	ह्यः	छविगृहम्	न यापयामि
	यदा-कदा	प्रातराशम्	तरिष्यामि
	अधुना	कालम्	भ्रमामि ।

उत्तर

(i) अहम् वृथा कालम् न यापयामि ।

(ii) अहम् श्वः तरणताले तरिष्यामि ।

(iii) अहम् ह्यः छविगृहम् अगच्छम् ।

(iv) अहम् यदा-कदा उपवने भ्रमामि ।

(v) अहम् अधुना प्रातराशम् खादामि ।

प्रश्न 9. अधोलिखिते वार्तालापे रिक्तस्थानानि वाच्यानुसारं पूरयित्वा प्रदत्तस्थाने उत्तराणि लिखत – $3 \times 1 = 3$

(निम्नलिखित वार्तालाप में रिक्त स्थानों को वाच्यानुसार पूरा करके दिए गए स्थान में उत्तर लिखें)

मालविका – अलके ! पश्य एतत् चित्रम् ।

अलका – मालविके ! मया चित्रं ..... (I) ..... ।

मालविका – अस्मिन् चित्रे बालकः किं करोति ?

अलका – मालविके ! चित्रे ..... (II) ..... पुस्तकं पठ्यते ।

मालविका – तत्र बालिका किं रचयति ?

अलका – बालिकया ..... (III) ..... रच्यते ।

उत्तर

मालविका – अलके ! पश्य एतत् चित्रम् ।
अलका – मालविके ! मया चित्रं दृश्यते ।
मालविका – अस्मिन् चित्रे बालकः किं करोति ?
अलका – मालविके ! चित्रे बालकेन पुस्तकं पठ्यते ।
मालविका – तत्र बालिका किं रचयति ?
अलका – बालिकया चित्रं रच्यते ।

प्रश्न 10. अधोलिखितेषु वाक्येषु रिक्तस्थानानां पूर्तिः अंकानां स्थाने संस्कृतपदेषु समयलेखनं कुरुत – $4 \times 1 = 4$

(निम्नलिखित वाक्यों में रिक्त स्थानों की पूर्ति अंकों के स्थान पर संस्कृत पदों में समय लेखन पूर्वक करें)

(क) गरीब रथ एक्सप्रेस ..... (7.00) वादने गच्छति ।

(ख) कालका मेल एक्सप्रेस ..... (9.30) वादने प्रस्थानं करोति ।

(ग) राजधानी एक्सप्रेस अपराह्न ..... (3.45) वादने गच्छति ।

(घ) स्वर्ण जयन्ती एक्सप्रेस सायं ..... (5.15) प्रस्थानं करोति ।

उत्तर

(क) गरीब रथ एक्सप्रेस सप्त वादने गच्छति ।
(ख) कालका मेल एक्सप्रेस सार्द्ध नव वादने प्रस्थानं करोति
(ग) राजधानी एक्सप्रेस अपराह्न पादोन चतुः वादने गच्छति
(घ) स्वर्ण जयन्ती एक्सप्रेस सायं सपाद पञ्च वादने प्रस्थानं करोति ।

प्रश्न 11. अधोलिखितेषु वाक्येषु अङ्कानां स्थाने संख्यावाचक विशेषणपदानि प्रयुज्य उत्तराणि लिखत – $4 \times \frac{1}{2} = 2$

(निम्नलिखित वाक्यों में अंकों के स्थान पर संख्यावाचक विशेषण पदों का प्रयोग कर उत्तर लिखें)

(क) ..... (3) नार्यः तत्र किं कुर्वन्ति ?

(ख) रामायणे ..... (7) काण्डानि सन्ति ।

(ग) एकस्मिन् संवत्सरे ..... (12) मासाः भवन्ति ।

(घ) क्रीडाक्षेत्रे ..... (20) बालकाः क्रीडन्ति ।

उत्तर (क) तिस्रः नार्यः तत्र किं कुर्वन्ति ?

(ख) रामायणे सप्त काण्डानि सन्ति ।

(ग) एकस्मिन् संवत्सरे द्वादश मासाः भवन्ति ।

(घ) क्रीडाक्षेत्रे विंशतिः बालकाः क्रीडन्ति ।

प्रश्न 12. अधोलिखितानां वाक्यानां रेखांकितपदानां संशोध्य पुनः लिखत – $4 \times 1 = 4$

(निम्नलिखित वाक्यों के रेखांकित पदों को शुद्ध करके पुनः लिखें)

(क) विद्वान् सर्वत्र पूज्यन्ते ।

(ख) तस्य माता ओदनं पचसि ।

(ग) अहं श्वः चलचित्रम् अपश्यम् ।

(घ) धनस्य विना जीवनं व्यर्थं भवति ।

उत्तर (क) विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ।

(ख) तस्य माता ओदनं पचति ।

(ग) अहं ह्यः चलचित्रम् अपश्यम् ।

(घ) धनेन विना जीवनं व्यर्थं भवति ।

खण्ड - घ

पठित अवबोधनम् (पठित अवबोधन)

(35 अंकाः)

प्रश्न 13. अधोलिखितं गद्यांशं, श्लोकं, नाट्यांशं च अधीत्य तदाधारितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि यथानिर्देशम् उत्तरत –

(निम्नलिखित गद्यांश, श्लोक और नाट्यांश को पढ़कर उन पर आधारित प्रश्नों के उत्तर निर्देशानुसार दें)

(अ) **गद्यांशः –**

आदेशं प्राप्य उभौ प्राचलत् । तत्रोपेत्य काष्ठपटले पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्यायाधिकारिणं प्रति प्रस्थितौ । आरक्षी पुष्टदेहः आसीत्, अभियुक्तश्च अतीव कृशकायः । भारवतः शवस्य स्कन्धेन वहनं तत्कृते दुष्करम् आसीत् । स भारवेदनया क्रन्दति स्म । तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदितः आरक्षी तमुवाच – "रे दुष्ट ! तस्मिन् दिने त्वया अहं चोरितया मञ्जूषया गृहणात् वारितः । इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व ।"

प्रश्नाः –

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) – $2 \times \frac{1}{2} = 1$

(क) आरक्षी कीदृशः आसीत् ?

(ख) कः अतीव कृशकायः आसीत् ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए) – $2 \times 1 = 2$

(क) उभौ पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ कुत्र प्रस्थितौ ?

(ख) तस्य क्रन्दनं निशम्य आरक्षी किम् उवाच ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दीजिए) – $4 \times \frac{1}{2} = 2$

(क) 'अतीव' इति पदस्य संधि-विच्छेदं कृत्वा लिखत ।

(ख) 'कठिनम्' इत्यर्थे गद्यांशे किं समानार्थकपदं प्रयुक्तम् ?

(ग) 'इदानीं निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व ।' अत्र अव्ययपदं किम् ?

(घ) 'क्रन्दति स्म' इत्यस्मिन् पदे कः लकारः प्रयुक्तः ?

उत्तर (I) (क) पुष्टदेहः ।

(ख) अभियुक्त ।

(II) (क) उभौ पटाच्छादितं देहं स्कन्धेन वहन्तौ न्यायाधिकारिणं प्रति प्रस्थितौ ।

(ख) ~~क~~ आरक्षी उवाच – रे दुष्ट ! तस्मिन् दिने त्वां अहं चोरितवा मञ्जूषवा गृहणात् वारितः।

(III) (क) अति + इव ।

(ख) दुष्करम् ।

(ग) इदानीं ।

(घ) लङ् लकारः ।

प्रश्न (आ) **श्लोकः –**

गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो,
बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः ।
पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः,
करी च सिंहस्य बलं न मूषकः ।।

प्रश्नाः –

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दीजिए) – $2 \times 1 = 2$

(क) वायसः कस्य गुणं न वेत्ति ?

(ख) सिंहस्य बलं कः न वेत्ति ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर लिखें) – 1

वसन्तस्य महत्त्वं कः जानाति ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दें) – $4 \times \frac{1}{2} = 2$

(क) 'गुणी' इत्यस्मिन् पदे कः प्रत्ययः ?

(ख) 'काकः' इत्यर्थे कः पर्यायः श्लोके प्रयुक्तः ?

(ग) 'निर्बलः' इति पदे कः उपसर्गः ?

(घ) 'वेत्ति' इति पदे कः धातुः ?

उत्तर (I) (क) वसन्तस्य ।

(ख) मूषकः ।

(II) वसन्तस्य महत्त्वं पिकः जानाति ।

(III) (क) इनि ।

(ख) वायसः ।

(ग) निर् ।

(घ) वद् ।

प्रश्न (इ) **नाट्यांशः –**

विदूषकः – (जनान्तिकम्) अहं पुनः पृच्छामि । (प्रकाशम्) किं नामधेया युवयोर्जननी ?

लवः – तस्याः द्वे नामनी ।

विदुषकः – कथमिव ?

लवः – तपोवनवासिनो देवीति नाम्ना आह्वयन्ति, भगवान् वाल्मीकिः वधूरिति ।

रामः – अपि च इतस्तावद् वयस्य ! मुहूर्त्तमात्रम् ।

विदूषकः – (उपसृत्य) आज्ञापयतु भवान् ।

रामः – अपि कुमारयोरनयोः अस्माकं च सर्वथा समरूपः कुटुम्बवृत्तान्तः ? (नेपथ्ये) इयती वेला सञ्जाता रामायणगानस्य नियोगः किमर्थं न विधीयते ?

उभौ – राजन् ! उपाध्यायदूतोऽस्मान् त्वरयति ।

रामः – मयापि सम्माननीय एव मुनिनियोगः ।

प्रश्नाः –

(I) एकपदेन उत्तरत (एक पद में उत्तर दें) – $2 \times 1 = 2$

(क) कुमारयोः रामस्य च किं समरूपः आसीत् ?

(ख) मुनिनियोगः केन सम्माननीयः कथितः ?

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत (पूर्ण वाक्य में उत्तर दें) – 1

केषां कुटुम्बवृत्तान्तः समरूपः आसीत् ?

(III) यथानिर्देशम् उत्तरत (निर्देशानुसार उत्तर दें) – $4 \times \frac{1}{2} = 2$

(क) 'पृच्छामि' इति पदस्य किं कर्तृपदम् ?

(ख) 'भगवान्' इति पदे प्रकृति-प्रत्ययौ वियुज्य लिखत ।

(ग) 'नाम्ना' इति पदे का विभक्ति प्रयुक्ता ?

(घ) 'भवान्' इत्यस्मिन् पदे कः मूलशब्दः अस्ति ?

उत्तर (I) (क) कुटुम्बवृत्तान्तः ।

(ख) रामेण ।

(II) कुमारयोः रामस्य च कुटुम्बवृतान्तः समरूपः आसीत् ।

(III) (क) विदूषकः ।

(ख) मतुप् ।

(ग) चतुर्थी ।

(घ) मू ।

प्रश्न 14. अधोलिखितयोः कथनयोः भावम् उपयुक्तपदैः पूरयत – 3 + 3 = 6

(निम्नलिखित कथनों का भाव उपयुक्त पदों से पूरा करें)

(क) भवति शिशुजनो वयोऽनुरोधात् गुणमहत्तामपि लालनीय एव ।

अस्य भावः अस्ति यत् ..... (i) ..... महागुणयुक्तानां ..... (ii) ..... कृतेऽपि ..... (iii) ..... लालनीयाः भवन्ति ।

(ख) सेवितव्यः महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः ।

यदि दैवात् फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ।।

अस्य भावः अस्ति यत् फलच्छायायुक्तः महान् ..... (i) ..... एव रोपणीयः । यदि दैवात् फलं न ..... (ii) ..... तथापि ..... (iii) ..... कोऽपि निवारयितुं न शक्नोति ।

उत्तर (क) (i) शिशुजनाः ।

(ii) गुणमहताम् ।

(iii) वयोऽनुरोधात् ।

(ख) (i) वृक्षाम् ।

(ii) अस्ति ।

(iii) छाया । 4

प्रश्न 15. अधोलिखितयोः श्लोकयोः अन्वयं पूरयित्वा उत्तराणि लिखत – $1\frac{1}{2} + 1\frac{1}{2} = 3$

(निम्नलिखित श्लोकों का अन्वय पूरा कर उत्तर लिखिए) :

(क) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः ।

नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति ।।

अन्वयः –

मनुष्याणां शरीरस्थो ..... (i) ..... रिपुः आलस्यम् (अस्ति) ..... (ii) ..... बन्धुः नास्ति, यं कृत्वा (नरः) न ..... (iii) ..... ।

(ख) एक एव खगो मानी वने वसति चातकः ।

पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम् ।।

अन्वयः –

एक एव ..... (i) ..... खगः चातकः वने ..... (ii) ..... पिपासितो वा म्रियते ..... (iii) ..... याचते वा ।

उत्तर (क) (i) महान् ।

(ii) उद्यमसमः ।

(iii) अवसीदति ।

(ख) (i) मानी ।

(ii) वसति ।

(iii) पुरन्दरम् ।

3

प्रश्न 16. रेखांकितपदानि आधृत्य प्रश्न-निर्माणं कुरुत – $4 \times 1 = 4$

(रेखांकित पदों के आधार पर प्रश्न निर्माण करें) –

(i) प्रकृत्याः सन्निधौ वास्तविकं सुखं विद्यते ।

(ii) त्वं मानुषात् बिभेषि ।

(iii) राजा मुनिं प्रश्नत्रयमपृच्छत् ।

(iv) शिविना विना इदं दुष्करं कार्यं कः कुर्यात् ?

उत्तर (i) के सन्निधौ वास्तविकं सुखं विद्यते ?

2 (ii) त्वं कस्मात् बिभेषि ?

(iii) राजा कम् प्रश्नत्रयमपृच्छत् ?

(iv) केन विना इदं दुष्करं कार्यः कः कुर्यात् ?

प्रश्न 17. अधोलिखितानि वाक्यानि कथाक्रमानुसारं पुनः लिखत – $8 \times \frac{1}{2} = 4$

(निम्नलिखित वाक्यों को कथाक्रम के अनुसार पुनः लिखें)

(i) भुक्ते च तस्मिन् तया तस्य शयन व्यवस्थापि कृता ।

(ii) शक्तिकुमारः तां विधिवदुपयम्य नीतवान् ।

(iii) स्नानशुद्धायातिथिये तैलमामलकं प्रायच्छत् ।

(iv) अस्ति द्रविडेषु काञ्ची नाम नगरी ।

(v) शक्नोषि किमनेन शालिप्रस्थेन गुणवदन्नम् अस्मान् भोजयितुम् ।

(vi) ततस्तया वृद्धदासी साभिप्रायमालोकिता ।

(vii) पेयोपहारपूर्वं भोजनं घृतसहितौदनं व्यञ्जनं च तस्मै प्रदत्तवती ।

(viii) तत्कथं नु गुणवद् विन्देयं कलत्रम् ।

उत्तर

(i) अस्ति द्रविडेषु काञ्ची नाम नगरी ।

(ii) तत्कथं नु गुणवद् विन्देयं कलत्रम् ।

(iii) ततस्तया वृद्धदासी साभिप्रायमालोकिता

(iv) शक्तिकुमारः तां विधिवदुपयम्य नीतवान् ।

(v) शक्नोषि किमनेन शालिप्रस्थेन गुणवदन्नम

अस्मान् मोजयितुम् ।

(vi) स्नानशुद्धावातिथिये तैलमामलकं प्रायच्छत् ।

(vii) पेयोपहारपूर्वं भोजनं घृतसहितौदनं व्यंजनं च तस्मै प्रदत्तवती ।

(viii) भुक्ते च तस्मिन् तया तस्य शयन व्यवस्थापि कृता ।

प्रश्न 18. प्रसंगानुसारं रेखांकितपदानां शुद्धम् अर्थं विचित्य लिखत – $3 \times 1 = 3$

(प्रसंगानुसार रेखांकित पदों का शुद्ध अर्थ चुनकर लिखें) –

(i) विमुक्ता सा भयाद् व्याघ्रस्य भामिनी ।

(क) दामिनी

(ख) भगिनी

(ग) कामिनी ।

(ii) गुर्जरराज्यं पर्याकुलं जातम् ।

(क) व्याकुलम्

(ख) सम्पन्नम्

(ग) विपन्नम् ।

(iii) अम्भोदाः बहवो हि सन्ति गगने ।

(क) पादपाः

(ख) मेघाः

(ग) तारकाः ।

उत्तर

(i) विमुक्ता सा मदाद् व्याघ्रस्य कामिनी ।

(ii) गुर्जरराज्यं व्याकुलम् जातम् ।

(iii) मेघाः बहवो हि सन्ति गगने ।

3